

"Personligt ansvar en grundregel"

Forskare måste ta eget ansvar för följderna av sin forskning. Det var de medverkande i 2005 års Science & Society-seminarium om Ansvarsfull forskning och forskningens ansvar eniga om. Seminariet inledde traditionsenligt Vetenskapsfestivalen i Göteborg.

Ett nittiotal personer hade samlats för att lyssna till samtalet mellan Birgitta Forsman, docent i forskningsetik och författare, Bengt Gustafsson, professor i teoretisk astrofysik, Anders Karlsson, professor i kvantfotonik, Bjarne Kirsebom, forskningsråd i Bryssel, Harriet Wallberg-Henriksson, rektor Karolinska Institutet och Annika Åhnberg, konsult och fd jordbruksminister. Samtalet leddes av journalisten Göran Rosenberg.

Det satsas mycket pengar på forskning i Sverige och ytterligare några miljarder har aviserats i regeringens nyligen lagda forskningsproposition. Därför är det viktigt att diskutera vems pengar det är och till vad och på vilket sätt de bör användas. Göran Rosenberg undrade inledningsvis vad som bör vara den främsta drivkraften för forskning.

- Nyfikenhet och vilja att lösa olösta problem, sade Annika Åhnberg. Bengt Gustafsson menade att forskare ofta lite för galant svarar "nyfikenhet" men en annan aspekt är "att behärska och kunna hantera utsatta lägen för mänskligheten" liksom att på ett någorlunda disciplinerat och konstruktivt sätt kunna hantera oenighet.
- Sanningskärlek och kvalitet. Forskaren måste själv känna att forskningen är viktig och vettig, var Birgitta Forsmans svar. Anders Karlsson ansåg att nyfikenheten är en fantastisk drivkraft för den enskilda forskaren. För samhället är drivkraften att lösa problem och att få bättre kunskaper.

Otillräcklig integritet

Harriet Wallberg-Henriksson talade om vikten av balans mellan den nyfikenhetsstyrda och behovsmotiverade forskningen eftersom stora genombrott ofta sker där man minst anar det.

- Nyfikenheten och nyttan har redan avhandlats men inte forskarens lust att vara bäst, konstaterade Bjarne Kirsebom.

Göran Rosenberg refererade till amerikanska undersökningar som visar att forskare som finansieras av medicin- eller tobaksindustrin påverkas i hur de rapporterar om sin forskning. Är den ökade kommersiella delen av forskningsfinansieringen ett problem?

Birgitta Forsman menade att det snarare handlar om forskares otillräckliga integritet och att doktorander kan vara okunniga och t.ex. skriva bort sin rätt att rapportera även om negativa forskningsresultat.

Annika Åhnberg ansåg att industrifinansierad forskning är bra, bara det framgår vem som betalar.

- Felet är att staten av politisk feighet ibland helt avstår från att forska, t.ex. om genmodifierad mat, och då lämnar området helt till de kommersiella krafterna.

– Det har nästan varit fult för forskare att kommersialisera sina resultat. Men vi behöver samarbeta med industrin för att få fram nya produkter. Problemet är att vi inte har skapat ett

regelverk så att vi kan göra det med bibehållet förtroende, sade Harriet Wallberg-Henriksson. Anders Karlsson höll med om att tydliga spelregler och ökad transparens behövs, liksom ”success stories” om forskning som genererar intäkter tillbaka till samhället.

Genmanipulering i köket

Göran Rosenberg undrade om de kommersiella och samhällseliga intressena för forskning sammanfaller – eller om det finns två olika värdesystem som kan kollidera.

Bengt Gustafsson menade att den kanske viktigaste forskningen även för samhället är fri och intensiv forskning inom alldeles nya områden. Birgitta Forsman ansåg att den humanistiska forskningen lätt hamnar i farozonen trots att stringenta resonemang behövs inom alla kunskapsområden.

Efter en paus framträdde skådespelaren Anders Jansson med en monolog ur pjäsen *Cellsamma historier* som spelats vid Upsala stadsteater. ”TV-kocken Tina” genmanipulerade med glimten i ögat i köket.

Var finns hoten mot den fria forskningen? undrade sedan Göran Rosenberg. Han gav några alternativ: staten, det forskningsindustriella komplexet eller marknaden och medierna.
– Jag är mer orolig över styrning utifrån vad som är på modet vid en viss tid och över att samhällsvetenskaplig forskning riskerar att användas i politiska syften, sade Birgitta Forsman.

Forskarna största bovarna

– ”Utan tvivel är man inte riktigt klok” har Tage Danielsson sagt. Jag saknar det förhållningssättet i samhället i dag. Det finns för lite av verkligt ifrågasättande och gränsöverskridande men ganska mycket av feighet och politisk korrekthet, sade Annika Åhnberg.

När det gäller forskningens situation i dag ansåg Bengt Gustafsson att några av de största bovarna är forskarna själva eftersom det svenska systemet i ovanligt stor utsträckning är forskarstyrt. En av grundförtydningarna är att forskarna inte analyserade situationen bättre när finansieringen planade ut i början av 90-talet. Genom att överanställa har högskolorna blivit alltför beroende av externa medel.

Harriet Wallberg-Henriksson menade att universiteten inte varit särskilt bra på långsiktighet. Enligt Annika Åhnberg råder kortsiktighet även på EU-nivå. Det har satsats mycket på livsmedelssäkerhet efter skandalerna med galna ko-sjukan, men kanske lyfts något helt annat fram i nästa ramprogram.

Anders Karlsson, som fått forskningsfinansiering från EU, berättade om sitt knep att lägga in en del ”future exploratory research” i ansökningarna för att kunna få medel även för grundforskning. Han instämde i att kortsiktigheten är ett hot och undrade om det i dag finns forskningsmiljöer där en ny Einstein skulle få plats.

Konsekvensneutralitet

Vilket ansvar har då den enskilda forskaren? Bengt Gustafsson berättade att han och andra yngre forskare vid Uppsala universitet skrev en kodex för forskarens ansvar för många år sedan.

– Om man väger för- och nackdelar med forskningen mot varandra och själv tror att de dåliga tillämpningarna kommer att dominera har man enligt kodexen ansvar för att avbryta forskningen och även att berätta varför, sade Bengt Gustafsson.

– Forskning på t.ex. stamceller kan inte bara styras av nyfikenhet. Forskarutbildningen måste ta upp och diskutera det personliga ansvaret, sade Harriet Wallberg-Henriksson.

– Det individuella ansvaret är väldigt viktigt liksom att de olika kodex som finns i dag kommer klarare in i forskarutbildningen, sade Anders Karlsson.

Bjarne Kirsebom drog en parallell till många journalisters rättsnöre om konsekvensneutralitet, det vill säga att inte låta de eventuella konsekvenserna av rapporteringen styra arbetet:

– Men självklart är personligt ansvar en grundregel. Forskare lever ofta under stark stress för att få fortsatt stöd – frågan är om de får stöd av sina institutioner vid etiska dilemman.

Onödigt monstruös bild

Göran Rosenberg undrade avslutningsvis om vi svenskar i längden kan stå emot olika påtryckarkrafter i en globaliserad värld.

– Vi måste hålla fanan högt, ha integritet och försöka påverka världssamfundet, sade Harriet Wallberg-Henriksson.

– Ja, vi måste försöka men jag är inte säker på att vi kommer att lyckas, sade Birgitta Forsman. Hon trodde att EU kan vara en bra arena för att nå ut med etiska riktlinjer medan Bjarne Kirsebom var mer skeptisk:

– Det behövs ett politiskt ansvarstagande på nationell nivå – som inget europeiskt land ännu uppvisat – för att hantera balansen mellan det autonoma akademiska rummet och den uppdragsstyrda forskningen.

Annika Åhnberg påpekade att de globala krafterna när allt kommer omkring precis som vi själva är individer som man kan och bör ställa krav på:

– Vi skapar en onödigt monstruös bild av våra medmänniskor när vi talar om ”de globala krafterna.”

– Vi människor är inte dumma och vi lever i demokratier, så varför skulle vi ge upp? sade Bengt Gustafsson.

Cissi Askvall dokumenterade seminariet som arrangerades av Vetenskap & Allmänhet, Vetenskapsfestivalen, Vetenskapsrådet och Stiftelsen för Strategisk Forskning i programsamarbete med Världskulturmuseet.